

Слободан
Јовановић
поводом
150
година
од рођења

Слободан Јовановић- поводом 150 година од рођења

Слободан
Јовановић

поводом
150
година
од рођења

Српска академија наука и уметности

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

S C I E N T I F I C M E E T I N G S

Book CLXXXVIII

P R E S I D E N C Y

Book 13

SLOBODAN JOVANOVIĆ

ON THE OCCASION OF THE 150th ANNIVERSARY OF HIS BIRTH

Scientific conference held at the Serbian Academy of Sciences and Arts
on November 7–8, 2019

BELGRADE 2020

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

НАУЧНИ СКУПОВИ

Књига CLXXXVIII

ПРЕДСЕДНИШТВО

Књига 13

СЛОБОДАН ЈОВАНОВИЋ

ПОВОДОМ СТО ПЕДЕСЕТ ГОДИНА ОД РОЂЕЊА

Научни скуп одржан у Српској академији наука и уметности
7. и 8. новембра 2019. године

БЕОГРАД 2020

Редакциони одбор
академик Косџа Чавошки, уредник
академик Љубодраџ Димић
џроф. др Раџко Марковић
џроф. др Радомила Васић
џроф. др Мирјана Сџефановски
џроф. др Мило Ломџар
др Борис Милосављевић, секретџар
Драџица Пуљаревић

Главни уредник

академик Марко Анђелковић

Уредници

академик Косџа Чавошки
академик Александар Косџић

Издавач

Српска академија наука и уметности
Београд, Кнеза Михаила 35

Технички уредник

Никола Сџевановић

Лектор

Тања Рончевић

Коректор

Раџка Павловић

Дизајн корица

Драјана Лацмановић–Лекић

Штампа

Службени гласник, Београд

ISBN 978-86-7025-869-3

Тираж 400 примерака

© Српска академија наука и уметности, 2020.

САДРЖАЈ

Коста Чавошки, Александар Костић, <i>О овој књизи</i>	9
Владимир С. Костић, <i>Поздравна реч</i>	11
Коста Чавошки, <i>Уводна реч</i>	13
Радмила Васић, <i>Један поглед на концепцију државе у радовима Слободана Јовановића</i>	15
Radmila Vasić, <i>One View of the Concept of State in the Works of Slobodan Jovanović</i>	33
Танасије Маринковић, <i>Страни уочицаји на теорију државе Слободана Јовановића</i>	35
Tanasije Marinković, <i>Slobodan Jovanović's Theory of State in Context</i>	52
Владан Петров, <i>„Парламентарно право“ Слободана Јовановића</i>	55
Vladan Petrov, <i>Slobodan Jovanović's „Parliamentary Law“</i>	65
Дарко Симовић, <i>Актуелности мисли Слободана Јовановића о структури парламента – некад и сад</i>	67
Darko Simović, <i>The Relevancy of the Viewpoints of Slobodan Jovanović on the Structure of Parliament – Then and Now</i>	82
Сања Ђурђић, <i>Концепција поделе власти у делу Слободана Јовановића</i>	83
Sanja Đurđić, <i>The Separation of Powers Concept in the Works of Slobodan Jovanović</i>	100
Коста Чавошки, <i>Слободан Јовановић о личностима револуционара</i>	103
Kosta Čavoški, <i>Slobodan Jovanović on Revolutionary Characters</i>	113
Зоран Чворовић, <i>Феномен правне свесности у радовима Слободана Јовановића и Ивана Иљина</i>	115
Zoran Čvorović, <i>The Phenomenon of Legal Awareness in the Works Slobodan Jovanović and Ivan Ilyin</i>	141

Слободан П. Орловић, <i>Садашњосћ Србије по мерилима сувереносћии</i> <i>Слободана Јовановића</i>	143
Slobodan P. Orlović, <i>Contemporaneity of Serbia by Criteria of the Sovereignty</i> <i>of Slobodan Jovanović</i>	159
Борис Милосављевић, <i>Филозофске теме у делу Слободана Јовановића</i>	161
Boris Milosavljević, <i>Philosophical Issues in Slobodan Jovanović's Work</i>	178
Љубодраг Димић, <i>Слободан Јовановић и Српски културни клуб (1937–1941)</i>	181
Ljubodrag Dimić, <i>Slobodan Jovanović and the Serbian Cultural Club (1937–1941)</i>	204
Мира Радојевић, <i>Дојринос Слободана Јовановића проучавању</i> <i>националне историје XIX и прве половине XX века</i>	205
Mira Radojević, <i>Slobodan Jovanović's contribution to the study of Serbian history</i> <i>of the 19th and the first half of the 20th century</i>	220
Александар Животић, <i>Слободан Јовановић и улога војног фактора</i> <i>у политичком животу Србије и југословенске краљевине (1903–1945)</i>	221
Aleksandar Životić, <i>Slobodan Jovanovic and the Role of the Military Factor</i> <i>in the Political Life of Serbia and the Yugoslav Kingdom (1903–1941)</i>	234
Мирјана Стефановски, <i>Слободан Јовановић о дводомном сисџему</i> <i>у Уставној реформи из 1901. године</i>	235
Mirjana Stefanovski, <i>Slobodan Jovanović on Bicameral System</i> <i>in Constitutional Reform of 1901</i>	253
Марко Павловић, <i>Слободан Јовановић и народни посланици</i>	255
Marko Pavlović, <i>Slobodan Jovanović and Members of Parliament</i>	277
Небојша Ранђеловић, <i>Слободан Јовановић vs. Лазар Марковић</i> <i>– јравна природа настанка једне краљевине</i>	279
Nebojša Ranđelović, <i>Slobodan Jovanović vs Lazar Marković</i> <i>– the Legal Nature of the Formation of a Kingdom</i>	288
Јовица Тркуља, <i>Слободан Јовановић као сарадник листа „Порука“</i>	289
Jovica Trkulja, <i>Slobodan Jovanović as a contributor to the journal Poruka</i>	316
Јован Попов, <i>Слободан Јовановић о светској књижевности</i>	319
Jovan Popov, <i>Slobodan Jovanović sur la littérature mondiale</i>	330

Снежана Д. Самарџија, <i>Слободан Јовановић о историји и традицији у српској књижевности</i>	333
Snežana D. Samardžija, <i>Slobodan Jovanović on History and Tradition in Serbian literature</i>	349
Горан М. Максимовић, <i>Слободан Јовановић као књижевни критичар</i>	351
Goran M. Maksimović, <i>Slobodan Jovanović as a Literary Critician</i>	373
Зорица Несторовић, <i>Када је разлика знак аутентичности: Слободан Јовановић о Лази Костићу</i>	375
Zorica Nestorović, <i>When the Difference is the Sign of Authenticity: Slobodan Jovanović on Laza Kostić</i>	390
Бојан Јовић, <i>(Ре)конструкција једног читалачког укуса: поетика књижевности Слободана Јовановића</i>	391
Bojan Jović, <i>(Re)construction of a reader's taste. Literary poetics of Slobodan Jovanović</i>	407

О ОВОЈ КЊИЗИ

Објављени реферати изложени су на научном скупу одржаном у Српској академији наука и уметности 7. и 8. новембра 2019. године. Посвећени су Слободану Јовановићу, једном од најугледнијих научника и професора Универзитета у Београду, председнику Српске краљевске академије, ректору Универзитета у Београду, декану Правног факултета, уреднику Српског књижевног гласника, председнику и потпредседнику Министарског савета Краљевине Југославије, оснивачу и председнику Српског културног клуба. На политичком суђењу одржаном јула 1946. године у Београду Слободан Јовановић је осуђен у одсуству на двадесет година робије с принудним радом и конфискацију целокупне имовине. Умро је у Лондону 1958. године. У поратном периоду системски је „брисан из памћења“. Требало га је заборавити, онемогућити објављивање књига, искључити га из образовног система, цитирати без навођења извора. Зато рецепција његовог дела захтева посебну пажњу и нужно се одвија у више етапа. Почетком деведесетих година поново су у Београду објављена његова сабрана дела. У Српској академији наука и уметности 1997. године је одржан научни скуп посвећен Слободану Јовановићу. Рехабилитован је 2007. године. Због свог дела и методе којом је писао радове Слободан Јовановић је постао камен међаш за друштвене и историјске науке. Поново је закупио пажњу наше научне и културне јавности, не остављајући равнодушним следбенике и критичаре. Од прошлог научног скупа одржаног у Српској академији наука и уметности прошло је више од двадесет година. Научни скуп, организован поводом 150 година од рођења Слободана Јовановића, пружио је прилику да се са временске дистанце, из новог угла, сагледа Јовановићев обимни научни опус, као и политички и друштвени рад. У саопштењима је тумачен Јовановићев допринос теорији државе, уставном праву, социологији, историографији и књижевности. Закључено је да је неопходно објављивање новог критичког издања целокупних дела Слободана Јовановића.

Уредници

ПОЗДРАВНА РЕЧ

Данас, када покрећемо обележавање године посвећене Слободану Јовановићу, нисмо дужни да било шта објашњавамо, али нема разлога да понешто и не појаснимо. Наиме, пре неколико година, Српска академија наука и уметности одлучила је да сваку текућу годину посвети неком од својих значајних чланова, најчешће, али не и нужно везујући такве одлуке за пригодне годишњице и јубилеје, а без икакве намере или примисли да у редоследу таквих обележавања прави и вредносне хијерархије. И тако, после Јована Цвијића, Стојана Новаковића и Михаила Петровића, 2019. годину посвећујемо Слободану Јовановићу. Он је био члан Српске краљевске академије од 1905. године, а њен председник од 1928. до 1931. године. Професор Сима Ђирковић наводи да му се у свесци Годишњака САНУ која покрива ратне године, а која је објављена 1946. године име наводи на првом месту као најстаријем члану Академије друштвених наука. Међутим, од тада па до своје смрти 1958. године његово име се не налази ни у једном прегледу састава Академије. Тек у 77. књизи Годишњака која се бави радом САНУ у 1970. години, а штампа се 1972, уврштен је међу преминуле и надаље третиран као и сви други почивши чланови.

Искуство указује да се највеће битке бију у превојима топографских мапа, а након сукоба магле политике по правилу сакривају личности, поступке и догађаје неопходне за разумевање смисла, окружења и контекста времена. *Damnatio memoriae* није наш изум, мада је и ова средина умела да тај поступак обилато користи.

У првом поглављу Књиге смеха и заборав, Милан Кундера описује догађај из фебруара 1948. године, када се Готвалд, вођа чешких комуниста, са балкона прашког барокног дворца обраћа стотинама хиљада грађана. Ужасно је хладно, пада снег и Клементис који стоји иза њега, скида своју шубару и ставља је брижно гологлавом и старијем Готвалду на главу. Четири године касније Клементис, означен као „буржујски националиста“ и учесник у троцкистичко-титоистичко-ционистичкој завери, бива оптужен за издају и, заједно са Сланским, обешен. Пропагандно одељење има сада пуне руке посла да га избрише из историје и свих фотографија, укључујући и ону зимску са Готвалдом, који на ретушираној слици коначно стоји сам. Али, греша и пропагандно одељење и на слици о којој говоримо, на глави Готвалда заборавља да избрише Клементисову шубару. Госпође и господо, на крају крајева, увек нешто остане!

Године 1946. Слободан Јовановић је у одсуству осуђен на 20 година робије, губитак политичких и грађанских права, конфискацију имовине и губитак држављанства. До своје смрти

1958. године неће се вратити у Београд. И да га нису неке институције и појединци отимали од заборавља, крзнена капа која би трајно остала на хипотетичким сликама времена у којима је био активни учесник, упркос покушајима да се са њих Слободан Јовановић избрише или маргинализује, његова су дела, полихисторско умеће једног правника, историчара, књижевника и критичара, да се у коштац ухвати за упечатљиво разноврсним темама, а да истовремено јавно делује и као професор и декан Правног факултета, ректор Универзитета у Београду, председник Српске краљевске академије, нестраначки потпредседник Министарског савета Краљевине Југославије од 27. марта 1941. године, а потом председник и потпредседник Министарског савета Краљевине Југославије у избеглиштву. Понављам, увек нешто остане! Он је за собом оставио 20 томова рукописа, о којима ће један други члан Академије, Јован Скерлић, рећи да их је написао највећи стилиста свог времена – да набројимо само неке: Друга влада Милоша и Михаила, Уставно право Краљевине СХС, Влада Милана Обреновића, О суверености, Основи правне теорије о држави, Српско-бугарски рат, Енглески парламентаризам, Светозар Марковић, Макијавели, Политичке и правне расправе, Уставно право Краљевине Србије, Уставобранитељи, итд. Данас и у активностима које ће следити, Српска академија наука и уметности не улази у политичке несугласице, осуде или рехабилитације једног времена и појединаца у њему (то свако од нас, ако има потребу, може сам да уради; коначно, 2007. године Слободан Јовановић је постхумно рехабилитован одлуком Окружног суда у Београду, а пресуда којом је осуђен на робију и губитак части проглашена ништавном). Академија ће покушати да, уз претходне напоре других у том смислу, помогне у растеривању политичких магли са почетка овог обраћања и укаже на, по много чему, неупоредив опус Слободана Јовановића. Покушаћемо да одамо признање делу нашег почившег председника, ослобађајући му у овој кући место које му припада. Јер, Слободан Јовановић се ипак, истина посмртно, вратио кући!

Уз ограничења сопственог образовања, моје лично искуство са списима Слободана Јовановића заснива се на књизи Вођи француске револуције, пре више од 50 година, и, са неопростивим закашњењем, на Једном прилогу за проучавање српског националног карактера, у коме сам, иако скептичан према колективним проценама менталитета и карактера, остао збуњен оштрином запажања. Иако стилем покушава да истраје на утиску мирноће, имао сам осећај да га је та вивисекција (тешко налазим бољи израз) болела – и то, болела много! И колико је био у праву Јован Стерија Поповић у стиховима: „Ко преза роду истину рећи, худ је да народ учи“. Коначно, иако неко може рећи да се ради о општем месту, имам потребу да укажем на његово веровање да ће наша будућност највећим делом зависити „од степена наше културе“.

У том смислу, молим вас да и моје речи схватите као ефемерну епизоду једног јубилеја, а да почетак прославе године посвећене Слободану Јовановићу стварно започнемо читањем његових књига и списа, дужни да се замислимо и када нам се описи нас самих не свиђају.

Владимир С. Костић

УВОДНА РЕЧ

Дана 21. новембра по старом, а 3. децембра по новом календару навршава се 150 година од рођења Слободана Јовановића, једног од највећих научника, писаца и јавних личности које је српски народ имао у првој половини XX века. Поводом те годишњице наша Академија донела је одлуку да приреди овај научни скуп, који је посвећен његовом бесмртном имену и великом делу.

Академија је и до сада посвећивала одговарајућу пажњу нашим великим људима и најугледнијим својим члановима, попут Јована Цвијића и Стојана Новаковића. Али према Слободану Јовановићу ова установа има и посебан дуг, јер се после Другог светског рата о њега тешко огрешила. Иако је у Академију примљен још 1905. године, а њен председник био од 1928. до 1931. године, он је 1945. за Академију престао да постоји. Тако већ у 52. књизи Годишњака Слободан Јовановић није ни поменут, као да никада није постојао. Па ни после његове смрти 12. децембра 1958. године, његово име се не наводи у пописима преминулих чланова. Тек у 77. књизи Годишњака, која је извештавала о раду Академије у 1970, а објављена је 1972. године, његово име први пут се појављује на списку преминулих чланова. Тако је Слободан Јовановић скоро седамнаест година у овој установи доживљавао *damnatio memorie*, осуду на заборав, која је својевремено практикована у древној Риму као брисање и свих анала који су се уредно водили.

У самој Академији постојала је и плоча с ликом Слободана Јовановића у барелефу, коју је израдио Ђорђе Јовановић. Она је, нажалост, уништена, али је сачувана њена фотографија.

То, међутим, није било све чему је Слободан Јовановић после Другог светског рата био изложен. Дана 15. јула 1946. године на суђењу Драгољубу Дражи Михаиловићу и још шеснаесторици оптужених, Слободан Јовановић је осуђен на казну лишења слободе с принудним радом у трајању од двадесет година, губитак политичких и појединих грађанских права у трајању од десет година, конфискацију целокупне имовине и на губитак држављанства. Нама једино остаје да се питамо каквом је то принудном раду старац од 77 година могао бити изложен. То је заправо био и кључни разлог због којег га је и Академија подвргла забораву.

Њој, међутим, није било неугодно да 11. новембра 1948. године акламацијом – јавним гласањем – прогласи Јосипа Броза Тита за свог почасног члана, а да Мошу Пијаде 14. новембра 1950. и Едварда Кардеља 17. децембра 1959. одмах изабере за редовне чланове без икаквог приправничког стажа.

Срећа је ипак била што је Слободан Јовановић остао у Лондону. Иначе је могао проћи као академик Милош Тривунац, који је новембра 1944. године без икаквог суђења убијен, а да никада није откривено где је покопан.

Није, међутим, само име Слободана Јовановића било прекривено велом заорава, већ је дуго времена било забрањено и издавање свих његових списа, о чему је водила рачуна ондашња идеолошка жандармерија, оличена у којекаквим идеолошким комисијама. Но, због недовољне

будности, и таквим жандармима понешто промакне. Године 1963. у издању Матице српске и Српске књижевне задруге објављено је капитално дело Српска књижевност у сто књига, у којем је једна књига садржавала књижевне радове Слободана Јовановића. То је био страشان преступ, па су приређивачи те књиге каштиговани. Када се, ипак, 1971. године појавило друго издање овог дела, књига Слободана Јовановића је хитно повучена из штампе, а већ отиснути табаци уништени.

Последњи чин ове посмртне страдије Слободана Јовановића одиграо се почетком фебруара 1985. године када је, под председништвом Слободана Милошевића, Градски комитет Савеза комуниста Београда оценио да би издавање сабраних дела Слободана Јовановића био неприхватљив чин, пошто се ради о „књигама председника бивше емигрантске владе и ратног злочинца чији је министар војске био Дража Михаиловић“. Тог тренутка Слободан Милошевић изгледа није знао, и у томе је можда прст судбине, да није само у сукобу са слободом већ и са човеком коме дугује своје јединствено име. А када је једном прогледао, не само оком него и духом, Слободан Милошевић је сигурно запазио да има многе имењаке, Слободане, и да то лепо име (Слободан односно Слободанка), које му је кум на крштењу дао, и други родитељи радо надевају својој деци. У том мноштву Слободана један је морао бити први, родоначелник тог расејаног семена слободе. Тај први имењак слободе био је Слободан Јовановић. Његов отац, Владимир Јовановић, као велики поклоник либерализма и најпознатијег либералног мислиоца деветнаестог века, Џона Стјуарта Мила (John Stuart Mill), желео је да и именима своје деце изрази свој либерални *credo*. И као што је Мил своје главно дело насловио О слободи, тако је и Владимир Јовановић свом сину дао име „Слободан“, а својој кћери „Правда“. Прво име се потом врло лепо запатило, док друго није, ваљда и због тога што у нашем народу правдољубивост нема онај жар који има слободољубивост.

Напоследку, како ће о многим видовима научног и књижевног дела Слободана Јовановића бити речи на овом симпозијуму, ја ћу само још нешто рећи о његовом језику. Читајући пажљиво Вође Француске револуције, у погледу књижевног језика његово најбоље дело, приметио сам једну необичност. Иако наводи многе француске револуционаре, он ниједног дословно не цитира него само парафразира његове речи. Закључио сам да је тако поступао у вери да би дослован превод с француског језика нарушио кохерентност његовог књижевног стила. А он је с Богданом Поповићем био творац чувеног београдског стила, којим су писали и многи сарадници Српског књижевног гласника.

Такође сам запазио да, иако је изврсно знао француски и немачки, а веома добро и енглески језик, Слободан Јовановић ни један свој рад није објавио у иностранству него искључиво на српском језику. За њега је језик био једино средство којим се може постати свестан своје индивидуалности. А човек само једном језику у потпуности припада, чак иако касније добро научи многе друге језике. Јер, сваки језик је особен узор мишљења, па оно што се промишља на једном језику, никада се не може на исти начин поновити на другом језику.

Уз то је Слободан Јовановић добро знао да је језик веома важно обележје националног идентитета, па да стога сви ми морамо говорити и писати нашим изворним језиком, који је очишћен од свих позајмица и туђица. Што је језик чистији, то је и природнији, баш као и језик Слободана Јовановића. И само таквим језиком један народ може достићи националну самосвест и остварити слободу, коју је својим именом оличавао и сам Слободан Јовановић.

Коста Чавошки

СЛОБОДАН ЈОВАНОВИЋ КАО КЊИЖЕВНИ КРИТИЧАР

ГОРАН М. МАКСИМОВИЋ*

С а ж е т а к. – У расправи су анализирани најзначајнији књижевнокритички текстови Слободана Јовановића (1868-1954). При томе је указано на особине његовог критичког метода, на критички стил, као и на три врсте расправа. Прву скупину чине књижевне студије (Љ. Недић, Б. Поповић), другу кратки огледи и расправе (Ф. Вишњић, В. Караџић, Л. Костић, В. Илић, Ј. Скерлић, Б. Лазаревић, Д. Васић, У. Петровић), а трећу критички прикази нових књига или позоришних представа (од издања Стеријиних дјела, преко Гундулићевих и Костићевих драма, па све до преведених дјела страних писаца: Волтера, Свифта, Стендала, Золе, Ибсена и Пруста). Критички стил С. Јовановића представља високу стваралачку културу и пуну афирмацију „београдског стила“ у књижевности, а његов критички метод представља креативну синтезу Недићевог „импресионизма“, Скерлићевог „историзма“, те „естетизма“ Б. Поповића.

Кључне ријечи: књижевна критика, критички стил, критички метод, књижевне студије, кратки огледи, критички прикази, импресионизам, историзам, естетизам

1.0.

Можемо говорити о три врсте књижевнокритичких расправа Слободана Јовановића (1868-1954). Прву скупину чине књижевне студије у којима на цјеловит начин сагледава ауторске опусе двојице књижевних критичара и естетичара, професора Велике школе, Љубомира Недића и Богдана Поповића. Другу скупину чине краћи огледи и расправе посвећене различитим писцима, дјелима и појавама. Издвајамо текстове о Филипу Вишњићу, Вуку Караџићу, Лази Костићу, Јовану Скерлићу, Војиславу Илићу, Урошу Петровићу, о нашој позоришној књижевности, Драгиши Васићу, Бранку Лазаревићу и сл. Трећу скупину текстова чине кратки критички прикази у којима је представио бројне књиге, њихова издања и писце. Указујемо на књиге Јована Стерије Поповића, Драгутина Илића, Јаше Томића, Стевана П. Бешевића, Лазе Костића, Јакова Игњатовића, Јанка Веслиновића, Луке Грђића Бјелокосића, Османа-Азиза, Петра Ј.

* Филозофски факултет Универзитета у Нишу, имејл: goran.maksimovic@filfak.ni.ac.rs

Одавића, Димитрија Лешјанина, Стојана Новаковића. Значајно мјесто у овој скубини текстова заузимају и критике позоришних представа, попут Гундулићеве *Дубравке*, Костићевог *Максима Црнојевића*, Војновићевог *Сућона*, четири Нушићева драмска комада (*Кнез Иво од Семберије*, *Обичан човек*, *Љиљан и Оморика*, *Тако је морало бити*). У сродну категорију можемо уврстити и текстове о прослави Народног позоришта у 1884. години. Присутни су и критички прикази посвећени значајним часописима тога времена, као што су били *Лейојис Мајице српске*, *Српски књижевни јласник*, а у сродну групу текстова улази и осврт поводом двадесет пет година издавачке дјелатности Геце Кона. У оквиру исте скубине критичких приказа указујемо и на текстове посвећене преведеним књигама и страним писцима, као што су били Волтер и Свифт, Хенрик Ибсен, Стендал, Зола, Марсел Пруст, Викторијен Сарду и Емилијен Моро, Антоније Хоп и Франсоа Копе и други.

1.1.

Иако је по несумњиво квалитетном образовању припадао правној науци и историографији, веома рано је привукао пажњу књижевне јавности и наметнуо се као „један од оних писаца који својим високим књижевним особинама иду у књижевност“, те као „један од најбољих стилиста српских који је врло јако утицао на књижевни стил српски“.¹ У поређењу са осталим аспектима стваралачког рада, „књижевни тренуци Слободана Јовановића били су, ипак, успутни и на првом месту сведоче о необичној радозналости и ретком богатству његовог духа“.² Управо захваљујући свему наведеном, истраживање његовог књижевнокритичког дјела заслужује озбиљну пажњу и уважавање, јер је ангажманом у књижевности, најприје као сарадник, а потом и као уредник *Српског књижевног јласника*, Јовановић постао „репрезентативни канонизатор београдског стила“ и „креатор књижевног укуса“, што је од њега начинило „узорни пример за сасвим нову врсту полихисторства“ у српској култури на крају 19. и на почетку 20. вијека.³ Сагледавање књижевности из друштвено-хуманистичке перспективе омогућило је Јовановићу да на добар начин препозна прожимања друштвеног живота и књижевног стварања. „Историчару, правнику, социологу, књижевна искуства и знања ширила су просторе егзактних разматрања; Јовановићеве потребе да излази из

¹ Јован Скерлић, *Историја нове српске књижевности*, прир. Мидхат Бегић, Сабрана дела Јована Скерлића, књига тринаеста, Просвета, Београд, 1967, стр. 472-473.

² Радован Самарџић, „Дело и писац“, поговор у књизи: Слободан Јовановић, *Из историје и књижевности*, књига II, Сабрана дела Слободана Јовановића, том 12, прир. Радован Самарџић и Живорад Стојковић, БИГЗ-Југославијапублик-Српска књижевна задруга, Београд, 1991, стр. 677.

³ Мило Ломпар, „Слободан Јовановић и књижевност“, предг. у књизи: Слободан Јовановић, *Из историје и књижевности*, Беокига, Београд, 2013, стр. 6-7.

тескоба ‘дисциплине’; значиле су покушај да се од науке о човеку и друштву не прави струка, већ умотвор“.⁴ Можда то најбоље потврђује његов однос према дјелу Радоја Домановића, о којем је писао „узгредно“ у студији „Влада Александра Обреновића“, а на прави начин је сагледао појаву и значај његове сатире за политичке промјене у српском друштву на крају 19. и на почетку 20. вијека. Исмијавање изокренутог система вриједности у политичком животу потпуно је срушило углед династије: „После *Сѝрадије* Александар је изгледао један пајац од краља коме право место није у историји једног народа, него у једној шаљивој приповетки“.⁵

2.0.

Најпотпуније књижевне студије Јовановић је написао о Љубомиру Недићу (1858–1902) и Богдану Поповићу (1863–1944). Расправу о Љубомиру Недићу започео је констатацијом да је имао англо-германско образовање, а да није ближе познавао француску и руску књижевност, што је све утицало на његов књижевно-критички приступ. Веома рано је постао професор Велике школе, 1884. године, али се није одмах истакао као талентован предавач. Јовановић наглашава да је Недић у почетку био смушен у јавним наступима, а предавања је читао „брзо и неразговорно, са тешким и непријатним изговором, као да се дави“, да би након тога убрзо изашао на глас као „добар професор“ јер су му излагања „имала једну јасноћу, везаност и логичку оштрину“.⁶ Јовановић посебну пажњу усмјерава на двије Недићеве књиге *Из новије српске лирике* (1893) и *Новији српски ѝисци* (1901), као и на његово покретање и уређивање часописа *Српски ѝреїлед* 1895. године. Прва књига обухвата студије о пјесницима Јовану Илићу, Стевану Владиславу Каћанском, Ђури Јакшићу, Змају, Лази Костићу и Војиславу Илићу. На Јовановића је најснажнији утисак оставила расправа о Змајевом пјесништву зато што је Недић до тада неприкосновеног Змаја тумачио из критичке перспективе и дошао до закључка „да Змај није наш највећи лиричар“. По Недићевом мишљењу Змај је био „песник без осећања, стихотворац врло вешт, али и врло

⁴ Живорад Стојковић, „Слободан Јовановић (1869–1958). Биографски подаци и прилози. Календарски преглед“, поговор у књизи: Слободан Јовановић, *Из историје и књижевности*, књига II, Сабрана дела Слободана Јовановића, том 12, прир. Радован Самарѝић и Живорад Стојковић, БИГЗ – Југославијапублик – Српска књижевна задруга, Београд, 1991, стр. 794.

⁵ Слободан Јовановић, *Влада Александра Обреновића*, књига друга (1897–1903), Сабрана дела Слободана Јовановића, том 7, прир. Радова Самарѝић и Живорад Стојковић, Бигз – Југославијапублик – Српска књижевна задруга, Београд, 1991, стр. 268-269.

⁶ Слободан Јовановић, *Из историје и књижевности*, књига I, Сабрана дела Слободана Јовановића, том 11, прир. Радован Самарѝић и Живорад Стојковић, БИГЗ – Југославијапублик – Српска књижевна задруга, Београд, 1991, стр. 665.

хладан“.⁷ Са друге стране, Недић је са великим похвалама говорио о форми Змајеве поезије и вјештини стихотворства. Јовановић сматра да је Недић претјеривао у оба случаја, и онда када је критиковао Змаја због одсуства емоција и онда када га је хвалио због вјештине обликовања стихова. Истина је била негдје на средини. Јовановић наглашава и да је други велики пјесник српског романтизма Лаза Костић био жртва претјераних критичких оцјена Љубомира Недића, јер је тврдио да је Костић „само један извештачени особењак“,⁸ те да у његовој лирици има више умовања него надахнућа.

Јовановић наглашава да се из ових критичких оцјена може извести и природа Недићевог књижевног укуса која је почивала на споју романтичног и сентименталног доживљаја свијета. За Јовановића је посебно важно што је овом првом књигом Недићевом дошло до стварања новог правца у нашој књижевној критици и потискивања филолошке критике, као и дотадашње превласти „пречана“ међу српским критичарима. Јовановић нарочито усмјерава пажњу на спор између Недића и критичара филолошке оријентације који су стварали у часопису *Дело*, а као сигурну потврду да је Недић био побједник у том сукобу наводи чињеницу да се у српској књижевности појавила „нова школа“ критичара предвођена Јованом Скерлићем и Богданом Поповићем. У том смислу, Јовановић као посебно вриједну издваја и другу Недићеву књигу *Новији српски њисци* у којој је изложио начела о природи импресионистичке књижевне критике, коју је назвао „природном критиком“, те у којој је посветио текстове српским писцима Љубомиру Ненадовићу, Милану Ђ. Милићевићу и Милораду Поповићу Шапчанину.

Посебну пажњу Јовановић је посветио Недићевом покретању и уређивању часописа *Српски њреїлег* (1895), који је представљао праву новину у српској књижевној периодици, али је излазио кратко јер је Недић као критичар био ћудљив и сасвим је непредвидљиво вредновао и прихватао или одбацивао књижевне прилоге. Због тога је остао без сталних сарадника тако да је сам писао највећи број прилога. Упркос томе, Јовановић наглашава да су критике објављене у *Српском њреїлегу* биле најбољи прилози у часопису, а као нарочито успјешну издваја Недићеву полемику са Миланом Јовановићем Морским око његове приступне академске бесједе о индијској драми. Недић је замјерио Морском што није знао санскрит и што је преко посредних извора написао своје предавање, а при томе је посебно нагласио да се не ради ни о каквом стручном и популарном чланку, те да је недопустиво да на такав начин буде написана приступна академска бесједа.

Завршне странице расправе о Љубомиру Недићу, Јовановић је интонирао крајње субјективно и говорио је о њиховом познанству и дружењу од 1894. године, па све до Недићеве смрти 1902. године. Указао је на карактеристике Недићеве приватне личности,

⁷ *Истио*, стр. 668.

⁸ *Истио*, стр. 669.

на интересовања посебно за њемачку књижевност (Гетеа, Шилера, Хајнеа, Лесинга), док је међу енглеским писцима Шекспира издвајао као неприкосновену личност, а одмах иза њега и Филдинга, Стерна и Гибона, Свифта, Џонсона и Карлајла. На крају огледа Јовановић је закључио да Недићев књижевни укус није био широк, „то је био укус једног романтичара васпитана на немачкој и енглеској књижевности“, али да је упркос таквој једностраности његов укус био „врло самосталан и врло сигуран“.⁹ Упркос присутним разликама, поготово када је ријеч о односу приватне пишчеве личности и тумачења књижевног текста, против које је био Љубомир Недић, а коју је прихватао Слободан Јовановић, затим и односа према „модерности“ коју је Јовановић посматрао као „вредносни критеријум“, а Недић није, очигледна је „блискост и подударност естетичких ставова двојице критичара“.¹⁰

Расправа о Богдану Поповићу започета је констатацијом Слободана Јовановића да је то аутор који је „много више размишљао него што је писао“,¹¹ те да је свој ауторитет изградио као врсни професор Филозофског факултета у Београду и као оснивач и уредник *Српској књижевној илустрацији*. Независно од тога Јовановић је личност и дјело Богдана Поповића сагледао кроз расправу о његовим књижевним и философским узорима, највише из француске књижевности и њемачке философије, као и кроз неколико суштинских проблема које је у српској књижевности и књижевној критици отворио. На првом мјесту је то морално питање у науци, па самим тим и у књижевности, које је сагледано из филозофске доктрине материјализма, али без негаторског става према религији и метафизичким питањима у умјетности. У крајњем закључку Поповић је морални проблем сагледавао као „културни проблем“, а као крајњи задатак интелектуалца износио је вјеровање да је неопходно радити на томе да „наш народ подигнемо на ступањ западне културе“.¹²

Други проблем кроз који је сагледано књижевно дјело Богдана Поповића односи се на питање „по чему се распознаје добро књижевно дело од рђавога“.¹³ На то питање Поповић је тражио одговоре изван граница књижевног просуђивања и постављао је питање у чему се састоји правилни суд уопште. У тој равни су изграђена и начела „естетичке критике“ Богдана Поповића, која је Јовановић сагледавао кроз тумачење појединих расправа. На првом мјесту су ту чувени огледи: „Теорија реда-по-ред“,

⁹ *Истио*, стр. 697.

¹⁰ Иво Тартаља, „Љубомир Недић и Слободан Јовановић“, *Зборник Мајнице српске за књижевност и језик*, књ. 23, свеска 2, Нови Сад, 1975, стр. 282.

¹¹ Слободан Јовановић, *Из историје и књижевности*, књига I, Сабрана дела Слободана Јовановића, том 11, нав. дјело, стр. 717.

¹² *Истио*, стр. 730.

¹³ *Истио*, стр. 731.

„О ‘последњим стиховима’ песме Бановић Страхиња“ и „Шта је велики песник?“ у којима је Поповић промовисао своје погледе на књижевну критику и аналитичку методу као најкомплетнију за тумачење књижевних дјела. У том смислу се може потврдити тачност Јовановићеве констатације да се као књижевни критичар Богдан Поповић „није држао ниједне школе“;¹⁴ већ да је у свему био свој и сасвим оригиналан. Правилно је истакнуто да је Јовановић дјело и личност Богдана Поповића сагледао цјеловито „узимајући у обзир развој његових основних теоријских становишта, морални и верски проблем, научни позитивизам, схватање културног обрасца, политичка схватања чија је полазна тачка била теорија скоројевића, а критички анализира и погрешне интерпретације (нпр. као ларпурлартизам), што је све од непроцењиве користи за разумевање Поповићевих књижевних схватања“.¹⁵

На крају расправе, Јовановић признаје да је Поповић заједно са Недићем био творац савремене српске књижевне критике на почетку 20. вијека. Наглашава да је Поповићев књижевно-критички метод био аналитичко-естетички и по свему различит и од књижевно-историјског метода Павла Поповића и Јована Скерлића, као и импресионистичког метода Љубомира Недића. Међутим, Богдан Поповић није био само књижевни критичар, већ је по тачном суду Слободана Јовановића био и „морални учитељ и културни просветитељ“;¹⁶ а својеврсна „књижевна диктатура“ коју је био успоставио као уредник *Српској књижевној гласника* била је „благотворна“ за цјелокупну српску књижевност у почетним деценијама 20. вијека. Јовановић је у расправи о Богдану Поповићу искористио прилику да начини и „фину паралелу“ са критичким методом Љубомира Недића. Указао је на њихово широко образовање и западњачки космополитизам, на Недићеву окренутост енглеским и њемачким писцима, а Поповићеву према француској књижевности. Недић се више интересовао за „песничке емоције“, а Поповић за „форму дела“. Највише су се разишли у оцјени Змајеве лирике, јер је за Недића Змај био „стихотворац“, а за Поповића узор „великог песника“. Независно од тога, Јовановић је на добар начин препознао значај обојице критичара за развој српске књижевности: „Недићев допринос еволуцији књижевне критике Јовановић види у томе што је овај писац утврђене књижевне вредности подвргао новом претресу, а Поповићев у томе што је употребио нове, много прецизније методе за оцену књижевних дела у односу на старе, већ превазиђене поступке“.¹⁷

¹⁴ *Истио*, стр. 736.

¹⁵ Борис Милосављевић, „Богдан Поповић. Културни образац, књижевно васпитање и друштвена критика (теорија скоројевића)“, *Књижевна историја*, год. 46, број 153, Београд, 2014, стр. 439-440.

¹⁶ Слободан Јовановић, *Из историје и књижевности*, књига I, Сабрана дела Слободана Јовановића, том 11, нав. *дјело*, стр. 750.

¹⁷ Наталија Лудошки, *Слободан Јовановић као књижевни критичар*, Венцловић, Нови Сад, 2008, стр. 72.

3.0.

Међу краћим огледима и расправама Слободана Јовановића посебно издвајамо текстове посвећене Филипу Вишњићу (1767–1834) и Вуку Караџићу (1787–1864), у којима је испољио „нарочит дар за разграничења између поступака у оквирима индивидуалне и у оквирима колективне поетике, духа фолклорне традиције и духа критичке историје“.¹⁸ Када пише о епском пјевању Филипа Вишњића, Јовановић издваја његову пјесму *Бој на Чокешини* а затим је анализира кроз упоређивање са описом истог догађаја у Вуковој историјској расправи „Прва година војевања на да(х)ије“, да би дошао до важних сазнања о томе „како је Вишњић обрађивао историјску грађу коју је имао на расположењу“.¹⁹ Вук је усмјерио пажњу на неслагање српских вођа, прије свега Ђорђа Ђурчије и Јакова Ненадовића, око начина вођења битке, а затим усљед тог неслагања и повлачења Ђурчије из борбе. Вук је у описима боја нагласио и да су браћа Недићи били хајдуци, а да су дошли пијани на разбојиште. Вишњић као пјесник ништа не казује о пијанству, већ ставља у први план епско јунаштво браће Недића који заступају намјеру да се на отвореном пољу супротставе Турцима, док је Ненадовић заступао идеју вођења борбе из бусије, јер су Турци били бројнији. Тиме је Вишњић као пјесник инсистирао на приказивању оне витешке стране подвига, а у осталим пјесмама и херојске стране читавог српског устанка.

У расправи о Вуку Караџићу, Јовановић посебно истражује историјске списе и начин на који је Вук приказивао историјске личности. При томе на добар начин уочава да је главна Вукова врлина била у томе што је „умео да распознаје главно од спореднога, важно од неважнога“.²⁰ Јовановић то показује на многим примјерима из Вукове устаничке прозе, поготово из расправа „Правитељствујушчи Совјет сербски“ и „Житије ‘ајдук Вељка Петровића‘“, али и других текстова у којима долази до изражаја његова приповједачка вјештина. Посебно се то огледа у обликовању масовних сцена и дијалошких расправа, попут оне у којој Милош Обреновић долази у Београд код Марашли-Али паше, као и сцена у којима хајдук Вељко Петровић разговара са својим бећарима, те психолошке карактеризације бројних устаничких првака. Јовановић наглашава да је било и претјеривања у Вуковом реалистичком приказивању српских устанака, а као примјер наводи сцену из Вукове необјављене грађе о Милошу Обреновићу у којој се говори о спрдњи као начину на који су обављани многи послови на двору у Крагујевцу, али је и поред тога несумњива чињеница да је Вук био мајстор

¹⁸ Душан Иванић, „Цинизам 'равнодушног' посматрача“, зборник радова *Слободан Јовановић – животи и дело*, Српска либерална странка, Београд, 2006, стр. 48.

¹⁹ Слободан Јовановић, *Из историје и књижевности*, књига I, Сабрана дела Слободана Јовановића, том 11, нав. *гјело*, стр. 653.

²⁰ *Исто*, стр. 659.

приповиједања и да је имао око да уочи оно што је главно и карактеристично: „Лако је бележити оно што се види, али тешко је видети оно што вреди да се забележи“.²¹

О Јовану Скерлићу (1877-1914), Јовановић је у различитим временским размацима написао неколико краћих огледа: „Јован Скерлић као историчар“ (1926), „О Скерлићевој политичкој идеологији“ (1934) и „Политике идеје Јована Скерлића“ (1953). Јовановић наглашава да је у Скерлићевом „историчарском дару најјача страна била једна врста песничке видовитости“,²² која му је омогућавала да „широким и сигурним погледом обухвати читаве друштвене групе“.²³ Најупечатљивији примјер за доказивање ове констатације пронашао је у Скелићевој књизи *Омладина и њена књижевност* зато што се у њој бавио једним покретом који је био „више национално-политички него књижевни“.²⁴ Јовановић наглашава да је Скерлић био демократа и да је вјеровао у напредак човјечанства, а да је све велике историјске покрете посматрао као „разне фазе једног истог процеса“, као пут према потпунијој слободи и просвећивању народних маса.²⁵

Јовановић је у каснијим расправама након констатације да се Скерлић у свом кратком животном и стваралачком вијеку подједнако бавио књижевношћу и политиком, износио увјерење да би се можда у потпуности сав предао политици, те да би се окренуо социјалистичким идејама у духу блиским француском мислиоцу Жану Жоресу. У томе се прилично разликовао од осталих српских социјалиста који су били под утицајем њемачког марксизма, а Скерлић то никако није био. У каснијој расправи написаној о Скерлићу (1953), Јовановић је изнио претпоставку да би Скерлићев политички пут највјероватније био окренут према републиканизму, али је сигуран да „не би пошао за комунистима“.²⁶

Запажено мјесто међу краћим огледима припада и расправи написаној поводом десетогодишњице смрти Уроша Петровића (1880-1915), рано преминулог књижевног критичара и доцента Београдског универзитета. Јовановић наглашава да је Петровића запазио још као студента Велике школе када је код професора Љубомира Јовановића читао свој семинарски оглед о Љубомиру Недићу као књижевном критичару у коме је био исказан одмјерен став са добрим наглашавањем врлина и недостатака. Петровић је касније био француски ђак, одбранио је докторску тезу о Иполиту Тену у Паризу код чувеног професора Гистава Лансона, а након повратка у Београд изабран је за доцента за француску књижевност на Великој школи. Поред несумњивог образовања

²¹ *Истио*, стр. 663.

²² *Истио*, стр. 701.

²³ *Истио*, стр. 702.

²⁴ *Истио*, стр. 701.

²⁵ *Истио*, стр. 703.

²⁶ *Истио*, стр. 710.

Петровић је из Француске донио и „доста моралног искуства“ и високе културе, што за Јовановића представља посебан квалитет ако имамо у виду да су многе младе „Паризлије“, последице повратка у Србију, остали „исти онакви сељаци какви су и отишли“.²⁷ Јовановић наглашава да је прве критичке текстове Петровић објавио у *Српском књижевном иласнику* и да је већ тад дошла до изражаја снажна црта скептицизма, која ће касније прерасти у професорску акрибију и спријечити га, уз појаву тешке болести, да напише више и да остави дубљи траг у српској књижевности. Јовановић се детаљније осврће на Петровићеву књигу *За сваки дан* која је објављена у *Српском књижевном иласнику* и представља збирку моралистичких фрагмената, какве српска књижевност није имала још од Доситеја Обрадовића, а који ће касније пуни израз добити у *Мислима* Божидара Кнежевића.

Понекад је у кратким огледима написаним пригодним разлозима, Јовановић исказао неке веома озбиљне ставове о појединим писцима и српској књижевности или о актуелној позоришној ситуацији и сл. Одмах на почетку као занимљиве издвајамо кратке забиљешке о Доситеју Обрадовићу (око 1740–1811) и Петру II Петровићу Његошу (1813–1851). У запису о Доситеју, Јовановић наглашава да је то био први наш просветитељ и западњак, те да је „национални проблем поставио као културни проблем, истичући просвећивање као предуслов народног препорода“²⁸ У запису о Његошу наглашава да у „целој нашој књижевности постоји само један горостас, – и то је Његош“.²⁹

У расправи „Споменик Војиславу“ (1894), указује да је Војислав Илић (1860–1894) био први велики елегичар српске поезије, да је међу првима природу сагледао у целивитим пјесничким сликама, али се не слаже са идејом да се подигне пјесников споменик у Београду, јер многи други велики пјесници, попут Његоша, Бранка или Ђуре Јакшића, нису добили споменике. По Јовановићевом мишљењу било би апсурдно да Војислав Илић прије поменутих великих пјесника добије споменик, јер би то значило да је „Војислављево име највеће у нашој књижевности“,³⁰ а сви знамо да није тако.

У расправи „Наша позоришна књижевност“ (1895), Јовановић указује на доминацију двије врсте савремених драмских текстова који су играни тих година у Народном позоришту у Београду. Једну врсту чине комади из „народне историје“, а другу комади из „сувременог живота“. У даљем тексту, Јовановић се потпуније осврнуо

²⁷ *Истио*, стр. 713.

²⁸ Слободан Јовановић, *Огледи*, прир. Душко Певуља, Академија наука и умјетности Републике Српске – Центар за српске студије, Бања Лука, 2019, стр. 23.

²⁹ Слободан Јовановић, *Из историје и књижевности*, књига I, Сабрана дела Слободана Јовановића, том 11, нав. *гјело*, стр. 789.

³⁰ *Истио*, стр. 759.

на „историјску драму“, која је по његовом суду „у својој еволуцији била патриотска, дидактична, лирична, најзад сценична; дошав докле она је прешла у ту врсту где се с комедијом спојила“.³¹ У таквом слиједу, Стеријина обрада историје била је „дидактична“, док су Лаза Костић и Ђура Јакшић као изразити лиричари, дали „артистичку слику историје“, а Милош Цветић и Драгутин Илић историју обрађују у форми „сценичних трагедија“. Међу комадима из савременог живота доминирају комедије, а интересантно је да Јовановић не види Стерију као најважнијег комедиографа, већ мисли да у томе Стерија није успео због своје дидактичности. Са друге стране, Јовановић издваја Косту Трифковићу, Милована Глишића и Јанка Веселиновића.

3.1.

Огледи о Драгиши Васићу (1885–1945) и Бранку Лазаревићу (1883–1963), написани су као предговори за издања њихових дјела. Ради се о збирци прича Драгише Васића *Ушћуљена кандила* (1922) и *Сабраним делима* Бранка Лазаревића (1932). На Драгишу Васића као приповједача, по Јовановићевом мишљењу, пресудно је утицало његово шестогодишње ратовање у балканским и Првом свјетском рату, када је био тешко рањен, а потом је због политичких идеја као „сумњив и опасан тип“ био послат два мјесеца на војну вјежбу у Албанију. Јовановић наглашава да се баш због тога у његовим *Ушћуљеним кандилима* углавном налазе ратне приповијетке, међу којима по вриједности посебно издваја: „У гостима“, „Ресимић добошар“, „Реконвалесценти“, „У празном олтару“. При томе, Јовановић види Васића као реалисту који је стварао на основу утисака добијених споља, а дубоко сједињених са „пренадраженим импресионизмом“ и душевним немирима карактеристичним за „ратну нервозу“ свога нараштаја.

У расправи о Бранку Лазаревићу, Јовановић наглашава да се јавио књижевним критикама у *Српском књижевном гласнику* прије рата и да је био ђак Богдана Поповића и Јована Скерлића, те да је био изразитији импресионист од свих ранијих критичара. Као посебно важну издваја Лазаревићеву расправу о Станковићевој *Нечистијој крви*. Рат је промијенио животни пут Бранка Лазаревића, рањен је на фронту као резервни официр, а последице рата умјесто на универзитет отиснуо се у дипломатију. Након тога Јовановић усмјерава пажњу на збирку расправа *Изван времена и изнад догађаја* у којој нарочито издваја Лазаревићеву уводну студију о стваралачкој критици као умјетничком чину, те огледе о Бетовену и Достојевском. Лазаревић је наглашавао да „уметник мора бити способан да оцењује оно што ствара; критичар мора бити способан да осећа оно што оцењује“, а разлика између умјетника и критичара била је у томе „што један ради на основу утисака добивених од стварности, а други на основу

³¹ *Исто*, стр. 760.

утисака добивених од уметничких дела“.³² Лазаревић је давао музици прво мјесто међу умјетностима, а Бетовену прво мјесто међу музичарима доводећи његов музички дар у везу са метафизичким поријеклом. Величину књижевног дјела Фјодора Михајловича Достојевског сагледао је у доминацији „подсвесног“ над „свесним“, објашњавајући то на сљедећи начин: „Све оно што се код цивилизованих људи прикрива и успављује дубоко у подсвести, код Достојевског се узбунило и изашло на површину“.³³

У књижевности која је стварана након Великог рата, Лазаревић није био близак са новом борбеном генерацијом која се окренула против рационализма и национализма у умјетности. Јовановић то објашњава кроз два битна разлога. Прво зато што Лазаревић није био борбени дух и никада није своје идеје помишљао да прогласи за догме. Друго зато што је вјеровао да стваралаштво тражи цијелог човјека, подједнако његову свијест и подсвијест, тако да није био спреман да се одрекне рационализма у умјетности. На крају расправе, Јовановић наглашава да је Лазаревић био један од „најсјајнијих стилиста“, тако да је знао једну исту идеју исказати на више различитих начина, знао је да пронађе „брзе и јаке речи“ које су снажно описивале утиске стечене приликом читања књижевног дјела и брзо су допирале до читалачке свијести и емоција. Отуда су његове књижевне расправе и оцјене биле тако упечатљиве и блиске читаоцима.

Међу краћим књижевним огледима Слободана Јовановића указујемо и на текстове о Лази Костићу. Посебно овом приликом издвајамо текст „Лазе Костића Самсон и Делила“ (1931), зато што у њему непосредно полемише са Недићем око начина Костићеве интерпретације библијског мита о Самсону и Делили. Недићеве замјерке односиле су се на одсуство јединствене идеје и неповезаност епизода у спјеву, као и на чињеницу да је Костић додао мотив Делилиног заљубљивања у Самсона кога није било у Библији. Лазаревић је имао управо супротно становиште. Делилина судбина је повезивала и давала дубљи смисао свим епизодама, као што је и мотив Делилиног заљубљивања давао суштински романтичарски заплет и психолошко двојство читавог дјела. Насупрот бројним другим замјеркама, Јовановић је истицао љепоту пјесничког језика, важност пјесничких кованица, упркос томе што су их други критичари осуђивали и исмијавали, наглашавао је богатство рима, као и пјесникову способност да као прави умјетник прикаже „једног дива у обореном а не у усправном ставу“.³⁴

У каснијој расправи „Случај Јакова Игњатовића“ (1940), Јовановић пише о роману из сеоског живота *Чудан свети*. Наглашава да се роман „чита без предаха“, да писац има „велику моћ опажања“, али указује на композиционе недоследности и неједнак приступ у обликовању карактера јунака, а затим опонира оним критичарима који су

³² *Истио*, стр. 805.

³³ *Истио*, стр. 806.

³⁴ *Истио*, стр. 800.

Игњатовића упоређивали са Балзаком или Золом и износи вјеровање да Игњатовић више „опомиње“ на Данијела Дефоа и роман *Робинсон Крусо*.³⁵ Потоњи критичари су управо на овом примјеру истицали да је Јовановић, који се иначе „чувао сваког моралисања“, у једном тренутку осудио „неразвијено морално осећање Јакова Игњатовића“ и замјерио му на моралном понашању његових јунака.³⁶

Јовановићев избор наведних аутора и писање обимних студија и огледа, те краћих расправа, а понекад и сасвим кратких забиљешки, није био случајан. Можемо се сагласити са тврдњом да су сви наведени ствараоци „утицали на обликовање књижевне и културне историје српског народа, а већина њих, посредно или сасвим директно, и на стварање одређених културних образаца, који нису сродни, али међу њиховим претпоставкама постоје неоспорне подударности“.³⁷

4.0.

Кратки критички прикази показују широка интересовања Слободана Јовановића за савремену домаћу и страну књижевност. Највише тих текстова настало је у раној стваралачкој фази, у посљедњој деценији 19. и на почетку 20. вијека. „Своја интересовања за књижевност Слободан Јовановић није напустио ни у потоњим годинама, али је, да би их читао и о њима писао, све пробирљивије узимао оне уметнике речи који су му духом били најближи (Стендал, 1920; Џ. Мередит, 1920; М. Пруст, 1922)“.³⁸

У осврту на приступно предавање Богдана Поповића као професора Велике школе (одржано 1894. године), Јовановић износи вјеровање да је Поповић био просто рођен за професора, да су његова предавања имала „императиван“ карактер, тако да је износио тврдње које никада није доказивао: „Он само тврди, али тако сигурно, да човек не сме да му не верује“.³⁹ Међу главне особине предавачког стила Богдана Поповића уврстио је „сажетост“ и „беседнички“ тон који су чинили његове јавне наступе истовремено несташним, углађеним и окретним. На крају осврта, Јовановић наглашава да је Поповић ступио на чувену катедру Ђуре Даничића, а да је изнио у

³⁵ *Исто*, стр. 816-818.

³⁶ Драгиша Витошевић, „Критика у Скерлићево доба“, предговор у књизи: *Кријшника у Скерлићево доба*, прир. Драгиша Витошевић, Српска књижевна критика, књ. 10, Матица српска – Институт за књижевност и уметност, Нови Сад–Београд, 1975, стр. 40-41.

³⁷ Душко Певуља, „Класик пред класицима (Слободан Јовановић о знаменитим претходницима и савременицима)“, поговор у књизи: Слободан Јовановић, *Опједи*, прир. Душко Певуља, Академија наука и умјетности Републике Српске – Центар за српске студије, Бања Лука, 2019, стр. 218.

³⁸ Радован Самарџић, *нав. гјело*, стр. 675.

³⁹ Слободан Јовановић, *Из историје и књижевности*, књига I, Сабрана дела Слободана Јовановића, том 11, *нав. гјело*, стр. 822.

приступном предавању свој главни „задатак“ да своје ученике неће само кљукати знањем, већ ће се „старати још да им и душу развије“.⁴⁰

Приликом приказа драме *Прибислав и Божана* (1894) Драгутина Илића (1858–1926), Јовановић указује на драмске слабости, али и на врлине музичке стране дјела. Због тога се пита да ли се може говорити о драми или се ради о либрету? Упореди је дјело са Веселиновићевим *Ђигом* и наглашава да уврштене пјесме у Илићевом дјелу нису само народне поскочице као у Јанковом дјелу, него су пјесме од коледа, пјесме додолске, покајничке и побожне, испјеване у славу словенске богиње Ладе. Јовановићу смета недостатак суштинског драмског заплета, тако да се прије може говорити о „низу слика из живота старих Словена“.⁴¹ Указује на немотивисаност љубавног троугла између Прибислава, Божане и Драгоша, а посебно му се не свиђа „крвав и нечовечан“ завршетак драме у коме је Илић био „жртва свог претераног поштовања према Шекспиру“.⁴²

Позоришна поставка пасторале *Дубравка* Ивана Џива Гундулића (1589–1638) у Народном позоришту у Београду (1895), послужила је Јовановићу да доведе у сумњу драмску природу овога дјела, засновану на љубавном троуглу Милијенка, Дубравке и Грдана, те да изнесе увјерење да се ради о сатири која критикује поремећене друштвене односе и „подмићивање“ као израз тих изврнутих вриједности. Позоришна поставка Костићеве трагедије *Максим Црнојевић* у Народном позоришту у Београду (1895), послужила је Јовановићу да укаже на двије своје замјерке овом дјелу. Прва се односи на обликовање главног јунака Максима, које није било психолошки мотивисано, већ је засновано на трагедији „судбинске коби“. Друга се односи на мотив „замене младожење“ који је у епској пјесми *Женидба Максима Црнојевића* сасвим увјерљив, а у Костићевој драми уопште није зато што је увео предисторију љубави између Максима и Анђелије. Оно по чему се ово Костићево дјело ипак препоручује публици јесу јампски стихови и лирски стил. На крају приказа, Јовановић се осврће и на глумце, када наглашава да су можда играли добро, али нису играли тачно, јер је у „оваквим трагедијама главно декламовати, а не играти“.⁴³ Жеља да играју присилила их је да „исецкају стихове“, да им „прекину мелодичну течност тако да се више није ни познавало да су то стихови“.⁴⁴

На сличан начин, Јовановић је представио и позоришне изведбе драме *Сушон*, друге књиге из замишљене трилогије Ива Војновића (1857–1929), као и четири драмска комада Бранислава Нушића (1864–1938): *Кнез Иво од Семберије*, *Обичан човек*, *Тако је морало бити*, *Љиљан* и *Оморика*. За драму Ива Војновића наглашава да је то

⁴⁰ *Истио*, стр. 823.

⁴¹ *Истио*, стр. 823.

⁴² *Истио*, стр. 824.

⁴³ *Истио*, стр. 838.

⁴⁴ *Истио*, стр. 836.

несумњиво психолошка драма у којој је кроз љубавни заплет властелинке Павлине и пучанина Луја, дато трагично изумирање дубровачког племства. Јовановић жали што је читав драмски заплет сведен на један чин и што писац није драму развио у три чина. Међу Нушићевим најновијим драмским дјелима посебно је издвојио *Кнеза Ива од Семберије* и *Тако је морало бити*, препознајући у њима озбиљне и дубоке драмске текстове. Јовановић на крају исказује наду да ће то можда упутити Нушића да своју најбољу снагу посвети писању „комедије великог стила“.⁴⁵

Када имамо у виду све позоришне рецензије Слободана Јовановића, можемо се сагласити са тврдњом да су то текстови „писани лепим, правилним и одмереним стилем“, да „обилују зналачким запажањима и често вешто изведеним анализама комада и глуме, што све одаје поуздан и однегован укус, знање и разумевање позоришта“.⁴⁶ Оно што је такође важно нагласити, Слободана Јовановића „пре свега привлаче сложене, противречне, драматски обојене личности“,⁴⁷ јер му то даје креативни простор за свеобухватне психолошке анализе и мотивацију њихових поступака.

Појаву књиге *Пјесамa* (1894) Стевана П. Бешевића (1868–1942), Јовановић сагледава из критичке перспективе и замјера му недостатак „песничке индивидуалности“ и подређеност утицајима својих претходника које је најрадије читао, попут Стерије, Бранка, Војислава, Змаја. Указује на извјесне вриједности субјективних пјесама, на повремено добро надахнуће, али му и ту указује на недостатак пјесничке технике, на слабости у обликовању стихова, те поготово на одређене „неисправности“ и нетачности у стиховима. На примјер, Бешевић у једној пјесми говори о брујању „светих звона са Звечана“, а Јовановић га исправља и наглашава да „на Звечану нема никаквих звона“,⁴⁸ а затим нас увјерава у тачност своје тврдње пошто је тамо био. Нешто блажим, али такође критичким тоном осврнуо се на појаву нове књиге пјесама Јаше Томића (1896). Указао је на примарну политичку и узгредну пјесничку дјелатност Јаше Томића, а затим му је замјерио на одсуству непосредности, као и на политичкој тенденциозност стихова. У раним пјесмама Томић је своју пјесничку музу упоређивао са „разбарушеном девојком“, која је „држала мач у руци“, сада је „приметно мирнији“, али и даље му недостаје мисаона дубина. Умјесто тога, приклонио се доброћудном хумору, карактеристичном за шаливе листове, а пјесма „Жена и човек“, подсјетила је Јовановића на безазлено лакрдијање Илије Огњановића Абуказема.

⁴⁵ *Истио*, стр. 886.

⁴⁶ Боривоје С. Стојковић, *Историја српског позоришта од средњега века до модерног доба (драма и опера)*, Позоришни музеј Србије, Београд, 1979, стр. 385.

⁴⁷ Драгиша Витошевић, *нав. дјело*, стр. 54.

⁴⁸ Слободан Јовановић, *Из историје и књижевности*, књига I, Сабрана дела Слободана Јовановића, том 11, *нав. дјело*, стр. 852.

Пет нових приповједака Јанка Веселиновића (1862–1905), које су изашле у збирци *Сѣтари ѿознаници* (1896), Јовановић укратко описује, а затим указује да га поједине приче подсјећају „на једног туђинског приповедача, који се некада код нас доста преводио, – на Брета Харта“.⁴⁹ Приговара Веселиновићу да је „почео бивати нестрпљив“ у развијању приче, да превише брзо доводи до обрта у заплетима, те да је све то на нијело штету поступној психолошкој мотивацији. Насупрот томе, похвално говори о Веселиновићевој „дикцији“ која је „природна, свежа и једра“, што његово причање чини непосредним и блиским читаоцима.

О књигама приповједака Луке Грђића Бјелокосића (1857–1918) и Стевана П. Бешевића (1868–1942), које су биле објављене 1897. године, Јовановић је писао са препознатљивом критичарском оштрином. За првога је тврдио да добро познаје живот народа у Херцеговини, али да му је недостајао приповедачки таленат да то прикаже на умјетнички увјерљив начин. Казивање му је оптерећено сувопарним разлагањима и сувишним описивањима детаља. За другога је тврдио да је превасходно лирски пјесник и да је ријетко кад знао да одабере лијепу тему за причу, а поготово није имао стрпљења да увјерљиво обради своје причање. Истовремено Јовановић је са много похвала писао о роману *Хаџи Ђера* (1897) Драгутина Илића. Уздигао га је међу најбоље историјске романе српске књижевности, још од Милована Видаковића, до Чедомиља Мијатовића и Андре Гавриловића, те до Јанка Веселиновића, а онда је поздравио појаву *Хаџи Ђера* и прогласио га за једну од најбоље написаних „приповедака“ у посљедње три-четири године у српској књижевности и честитао је писцу од срца на овом успјеху.

Јовановић је писао похвално и о новим свескама *Лейѿииса Маѿиѿице срѿске* под новим уредништвом Милана Савића (1845–1930), са приговором због доношења сувише кратких приказа о новим књигама. Изразито негативно је писао о роману *У мирном крају* (1897) Петра Ј. Одавића (1866–1952), а нешто блаже али такође негативно и о „слици из сеоског живота“ *Сузе жалосѿи и сузе радосѿи* Димитрија М. Лешјанина. Интересантно је напоменути да је Јовановић написао критички осврт и поводом појаве књиге *Приѿовијесѿи* (1896), коју су написали Осман Нури Хаѿић (1869–1937) и Иван Миличевић (1868–1950), под заједничким књижевним именом Осман-Азиз. Након тумачења четири уврштене приповијетке из мостарског живота, Јовановић указује на неувјерљив приповиједни таленат двојице писаца, на њихову неконтролисану субјективност, која се огледа у пропагирању отворене мржње према Црној Гори, те на очигледне погрешке у причању. Смијеха ради, Јовановић наводи примјер из приче „На Неретви“ у којој је стара Тахир-агиница, мајка главног јунака Алије, разговарала са својим мужем да сина пошаљу на „велику богословију“ да „изучи за свећеника“. Поводом тога Јовановић исписује сљедећи иронични коментар:

⁴⁹ *Истио*, стр. 858.

„Баш бих волио, да који од господе писаца рекне коме Мухамеданцу (да и не говорим о женскама) да пошаље сина у бојословију за свећеника, па им заиста не би падало на памет, да други пут јунацима својих прича, тискају у уста и такве ријечи, које су им чак и непријатне“⁵⁰. За новелу *Задње њојлавље* (1900), хрватског драмског писца Срђана Туџића (1873–1940), Јовановић је без посебног критичког изјашњавања само констатовао да је „апсурдна прича“.⁵¹

Опширан критички приказ Јовановић је посветио књизи Стојана Новаковића (1842–1915) *Српска књија, њени њродавци и чииџаоци у XIX веку* (1900). Указујући на несумњиви значај овога истраживања, посебно је нагласио да је Новаковићева књига скренула пажњу на двије битне ствари: „прво, да није доста написати књигу, него да се треба још постарати да се она прочита, – и друго, да на књижарима, који су природни посредници између писца и публике, лежи дужност да књигу, пошто се напише, растура“.⁵² Из тога је проистекао и основни закључак Стојановићеве књиге, а самим тим и Јовановићевог критичког приказа, да је неопходно урадити озбиљну и темељну реформу књижарства, као предуслова за успостављање чврстих духовних веза читавог српског народа.

Приликом критичког приказа издања Игњатовићевог романа *Милан Наранџић* које је приредио Момчило Иванић (1853–1916) за редовно коло Српске књижевне задруге (1901), Јовановић је покушао да оспори основну тезу дотадашње критике да је Игњатовић „представио у Наранџићу практичног човека, а у Бранку идеалисту“, износећи претпоставку да он није био „у стању ни да замисли с једне стране практичног човјека, а с друге једног идеалисту“.⁵³ Јовановић је приказао и обје књиге *Драматских сјиса* Јована Стерије Поповића (1806–1856), објављених у редовном колу Српске књижевне задруге. Интересантно је да комедију *Лажа и њаралажа* види као „доста јефтину лакрдију“, историјску драму *Свешислав и Милева* као „почетнички посао“, а за историјску драму *Милош Обилић* да изгледа као „трагедија великог стила“.⁵⁴ У другој књизи само се укратко осврнуо на комедију *Кир Јања*, а опширно је писао о трагедији *Наход Симеон*.

Посебну критичарску пажњу, Јовановић је усмјерио на *Књију о Змају* (1903) Лазе Костића (1841–1910). Одмах на почетку је констатовао да је то „суптилна, оригинална, занимљива“ књига, сасвим супротна ономе што је о Змају написао Љубомир Недић. Костић је тврдио да је Змај могао бити „прави лирски песник“, али се на све начине „усиљавао да од славуја постане змај“, тј. да буде политички ангажован пјесник. Недић је тврдио супротно да је Змај по својој природи био „један хладан, разуман песник, који

⁵⁰ *Истио*, стр. 870.

⁵¹ *Истио*, стр. 894.

⁵² *Истио*, стр. 875.

⁵³ *Истио*, стр. 894.

⁵⁴ *Истио*, стр. 899.

је на силу бога хтео да буде лиричар“. Након тог упоређивања, Јовановић је изложио својствено становиште да се Костићева претпоставка „о славују који се усиљавао да постане змај“ не да потврдити примјерима из Змајеве поезије.⁵⁵

4.1.

У оквиру исте скупине критичких приказа указујемо и на текстове посвећене преведеним књигама и страним писцима, као што су били Волтер и Џонатан Свифт, Стендал, Емил Зола, Џорџ Мередит, Франсоа Копе, Викторијен Сарду, Емилијен Моро, Хенрик Ибсен, Марсел Пруст и други. Наглашавамо да је Јовановић био добар познавалац француске и енглеске књижевности, да је био добро информисан и о другим европским књижевностима, те да је настојао да у српску књижевност уведе европска књижевно-критичка начела и систем вредновања. Подједнако је био заокупљен „питањима литерарно-естетске, културно-историјске и национално-политичке функције књижевности“, али је своје критичарске оцјене, попут водећих критичара модерне епохе, „темељио не на теоријско-методолошким начелима, већ особеном погледу на свет и живот“.⁵⁶

Превод *Кандида* на српски језик, који је урадио Владислав Јовановић, а који је објављен 1903. године, подстакао је Јовановића да напише критички приказ овога гласовитог романа француског писца Волтера (1694–1778). У средишту критичарске пажње налази се Волтеров „оптимизам“ и филозофска тенденција дјела заснована на Лајбницевој философији, као и градња романеског заплета у коме је та филозофска идеја презентована у непосредном животу књижевних јунака. Упркос уоченим бројним недостацима, па и самој претјераној филозофској тенденциозности, Јовановић одаје пуно признање Волтеровом „интелектуализму“ и антиципацији проблема „оптимизма“ читавих стотину година прије него што је ова ријеч била измишљена.

Критички осврт на Стендалово дјело написан је 1920. године, а непосредно је био подстакнут подизањем пишчевог споменика у Луксембуршком парку у Паризу, који је својом бесједом званично отворио академик Пол Бурже. Јовановић наглашава да је Стендал био изразити поклоник културе, да је био љубитељ музике, сликарства, скулптуре и архитектуре, што му је „отворило нове видике у књижевности“, а „за разлику од тадашњих критичара реторичара он је био критичар естет“.⁵⁷ На појаву

⁵⁵ *Исто*, стр. 896.

⁵⁶ Наталија Лудошки, *Скица за књижевни лик Слободана Јовановића*, Центар за српске студије, Бања Лука, 2019, стр. 23–24.

⁵⁷ Слободан Јовановић, *Из историје и књижевности*, књига I, Сабрана дела Слободана Јовановића, том 12, прир. Радован Самарџић и Живорад Стојковић, БИГЗ–Југославијапублик–Српска књижевна задруга, Београд, 1991, стр. 483.

Стендалових романа први је скренуо пажњу Балзак, а Иполит Тен је указао на „Стендала психолога“ и указао на чињеницу да „међу француским књижевницима 19. века нико није боље разумевао човека и живот људске душе од Стендала“, тако да се из два његова велика романа може извући читава „теорија страсти“.⁵⁸ Пошто се осврнуо на поменуте француске увиде у Стендалово дјело, Јовановић је нагласио да француски роман 19. вијека представљају два писца испред свих других: Балзак (1799–1850) и Стендал (1783–1842). По његовом увјерењу Балзак је имао већу „творачку снагу“ и ниједан други писац, изузимајући Шекспира, није створио тако велики број „живих људи“, док је Стендал посједовао већу моћ „психолошке анализе“. Јовановић замјера Стендалу што је дјела писао „стилом грађанског законика“, што нема „лепоту облика“, што су му описи оскудни и крајње сведени, али му признаје изразиту способност да јунаке обликује „унутра“, у чему је био увјерљивији и од Балзака. Јовановић се осврће и на појаву „стендализма“ у француској књижевности 80-тих година 19. вијека, у којем су поклоници овога писца нарочито његовали култ његове „филозофије живота“, која се могла свести на двије тачке: чување од самообмањивања и заслијепљености сопственим страстима, те вјечита потрага или „лов за срећом“ који је у животу заснован на потрази за „љубави“ и на „амбицији“ за успјехом.⁵⁹

Критичка расправа о дјелу енглеског писца Џорџа Мередита (1828–1909), такође је написана 1920. године, а започета је Јовановићевом претпоставком зашто овај писац није достигао размјере велике свјетске славе, попут Толстоја или Ибзена који су били рођени исте године, а затим закључује да је основни узрок томе што Мередит није био „јасан“ и „занимљив“ као приповједач. Посебну анализу Јовановић је усмјерио на два романа *Ричард Фервел* и *Хари Ричмонд*, указујући на успјелу проблематизацију односа између оца и сина, на успјеле слике енглеског друштва тога времена, на комичну карактеризацију личности, као и стварање јунака који су били једна врста „модерног надчовека“. Пошто је Мередит био и пјесник, Јовановић се осврнуо и на лирску димензију приповиједања, што је било нарочито уочљиво у „великим трагичним сценама“ романа.

Приликом представљања страних писаца српској публици, Јовановићу нарочите заслуге припадају за популаризацију Марсела Пруста (1871–1922). У расправи из 1922. године, поводом пишчеве смрти, а посвећеној роману *У њој изрази за изјубљеним временом*, Јовановић указује на одсуство класичне романескне радње, на доминацију тока свијести јунака, у роману који је осмишљен као „дневник једног младог неврасистичара“.⁶⁰ Иако је у питању сасвим кратак текст, можемо се сагласити са тврдњом да је

⁵⁸ *Истио*, стр. 484.

⁵⁹ *Истио*, стр. 485.

⁶⁰ *Истио*, стр. 495.

Јовановић „о Прустовом стилу и његовој способности портретисања ликова изрекао суд коме се ништа не може додати и који тачно, нијансирано и са пуно разумевања износи оно главно у делу“ овога француског писца.⁶¹ У бројним краћим критичким приказима, написаним у посљедњој деценији 19. вијека, Јовановић је говорио о српском преводу романа *Слом* Емила Золе (1840–1902), при чему је указао на некоректности у преводу самог наслова дјела, али је похвалио огромни труд који је уложио преводилац М. Довијанић, а затим се осврнуо на слабости романескне композиције и неувјерљивост Золиног приказа битке код Седана у Француско-пруском рату (1870). То је поготово уочљиво када се упореди ово дјело за Иговим епским описом Битке код Ватерлоа (1815) у роману *Јагници* и сл.

У расправи о драмском дјелу Хенрика Ибсена (1828–1906), која је написана 1894. године, Јовановић указује на монументалну слику јунакиња које су биле претече ослобођене жене 20. вијека (Нора, гђа Алвинг, Елида, Лона Хесел, Хилда Вагнел, Ребека Вест), на њихов друштвени активизам, на сукоб друштвеног морала (заснованог на лажним конвенцијама и вриједностима) са индивидуалним моралом јунакиња који се темељио на „гласу слободне савести“.⁶² Јовановић полемише са Ибсеном због превласти разума над емоцијама, а затим указује на постојање три типа драмских јунакиња: оне које са чежњом трагају за идеалом друштва и налазе се у вјечитој потрази за њим (Нора, гђа Алвинг, Елида), оне које су пронашле идеал па трагају за мушкарцем с којим ће га подијелити (Лона Хесел, Хилда Вагнел, Ребека Вест), те оне које су деспотице по ћуди и настоје да успоставе „власт над људима“ (Хеди Габлер, једним дијелом и Ребека Вест).⁶³

Годину дана касније (1895), Јовановић је представио најновије Ибсеново драмско дјело *Мали Ејолф*, указујући на добру драмску антиципацију брачних односа кроз приказ мужа и жене, али му замјера на одсуству приказивања односа између родитеља и дјеце. Писао је о изведби водвиља на сцени Народног позоришта у Београду *Госпођа Сан-Жен* француских писаца Викторијена Сардуа (1831–1908) и Емилијена Мороа, посебно се осврћући на феномен јунакиње из најнижег друштвеног слоја која искаче из животне равнотеже због крупних друштвених промјена и неочекиване промјене друштвеног статуса, јер је њен муж наредник, у Наполеновим ратовима догурао до чина војводе. На крају приказа Јовановић се осврће и на глумце. При томе сматра да Вела Нигринова „очевидно није била у својој улози“, док је похвалио Илију Станојевића,

⁶¹ Николај Тимченко, „Слободан Јовановић и француска књижевност“, *Алијанса (Alliance)*, год. 2, број 2, фебруар 1999, стр. 8.

⁶² Слободан Јовановић, *Из историје и књижевности*, књига I, Сабрана дела Слободана Јовановића, том 12, нав. *дјело*, стр. 509.

⁶³ *Исто*, стр. 510.

наглашавајући да је био на „висини задатка“.⁶⁴ Написао је осврт и на позоришну изведбу драме *За круну* Франсоа Копеа (1842–1908), наглашавајући њене вриједности у увјерљивом заплету и хамлетовској карактеризацији главног јунака Константина, али и слабостима глумаца Народног позоришта у Београду који су упропастили све вриједности овога дјела приликом преношења на сцену.

Овом приликом осврнућемо се и на два рана критичка текста из 1892. године посвећена Молијеру (1622–1673), а настала поводом постављања на сцену Народног позоришта у Београду комедије *Мизантроп* на основу превода Симе Матавуља. У њима се разоткривају изразита младалачка претјеривања критичара, али и неки препознатљиви квалитети његовог каснијег критичког стила. Прије свега добро препознавање суштинског проблема у анализираном дјелу, у овом случају утемељености Молијерове комике у језику, а затим ланчаног везивања свих недостатака дјела за проблем превођења, те посебне умјетничке улоге језика. Јовановић најприје наглашава да је то дјело у коме не може уживати најшира публика већ само професори књижевности, те да је упитно зашто је уопште постављено на сцену националног театра, а затим наглашава да није задовољан Матавуљевим преводом, који можда зна француски језик, али му оспорава познавање француске књижевности. То незадовољство утемељено је на Јовановићевом увјерењу да је француски језик „оно најлепше у Молијеру“, тј. да се „оно што је најлепше не може превести“,⁶⁵ доказујући ту своју тврдњу упоређивањима са покушајима превођења наших народних пјесама на њемачки или француски језик. У другом критичком приказу позоришне изведбе *Мизантропа*, Јовановић се околио на глумачку подјелу и практично оспорио способност већине глумаца да изнесу улогу која им је додијељена, а упутио је приговоре и урађеној сценографији и костимима, са потпуним увјерењем да не одсликавају дух 17. вијека, већ више подсјећају на декорацију 18. стољећа.

У току 1900–1901. године Јовановић је приказао збирку љубавних стихова *Књиџа Бокагоро* (1898–99), младог хрватског пјесника који се потписао псевдонимом Heres de la Maraја, а заправо се радило о Милану Беговићу (1876–1948), а представио је и роман *Квисанџе* Антонија Хопа. У првом дјелу је указао на неувјерљивост и извјештаченост љубавних осјећања, док је у роману *Квисанџе* указао на вриједности, али и недостатке, енглеског романа „с кључем“, тј. личностима које су узете из стварног живота. Посебно се осврнуо на превод на српски језик романа *Гуливерова путовања* Џонатана Свифта (1667–1745), и то само поглавља о Лилипутанцима, који је објављен 1903. године на основу превода, педагога и професора Вићентија Ракића (1881–1969).

⁶⁴ *Истио*, стр. 514.

⁶⁵ Слободан Јовановић, *Непознати рагови (1892–1902)*, прир. Станиша Војиновић, Филип Вишњић, Београд, 2005, стр. 105.

Иако је указао на тенденциозно-полемички карактер дјела, Јовановић је признао да *Гуливерова путовања* „спадају у она ретка дела светске књижевности, која се одиста могу читати у разним вековима и код разних народа“;⁶⁶ а онда их је упоредио са неким другим „вечно младим“ дјелима попут *Дон Кихота*, *Робинсона Крузоа*, као и Шекспирових трагедија. На крају осврта, Јовановић исказује жаљење што је преведен само један дио романа, јер сатиричка снага Свифтова тек се препознаје приликом читања читавог дјела, у којем су исмијане све људске слабости: „наше политичке амбиције, наша телесна лепота, наше научничке претензије, наши идеали среће, чак и наша најдража мисао да је човек круна свих створења“.⁶⁷

5.0.

Можемо на основу увида у најважније књижевне студије, кратке огледе и критичке приказе Слободана Јовановића извести закључак да је на први поглед узгредно, пишући расправе из друштвене и политичке историје, а заправо дубоко промишљено и са јасном намјером, изградио веома важно критичко дјело, које га је сврстало у ред најбољих српских књижевних критичара свога времена и које је снажно утицало на општу слику српске књижевности с краја 19. и из прве половине 20. вијека. При томе је изградио препознатљив критички стил који је представљао потпуну афирмацију у то доба актуелног „београдског стила“ у српској књижевности, као што је створио и карактеристичан критички метод који је тежио да обједини „историзам“ Јована Скерлића, „импресионизам“ Љубомира Недића и „естетизам“ Богдана Поповића. Свему томе додао је изразиту личну особину која се огледала у снажном доживљају књижевног текста, у препознавању карактеристичних мотива и идеја битних за разумијевање цјелине умјетничког свијета, у добром сагледавању друштвених околности битних за препознавање књижевног контекста, те у примјерној способности вредновања писаца и њихових дјела. Све то доприноси чињеници да можемо на основу његових књижевних критика говорити о „безброј ликова у личности“ Слободана Јовановића, те да се „у његову личност улази као у галерију протрета“.⁶⁸ Јовановић је читао књижевна дјела са посвећеном страшћу, а критике је писао са потпуном свијешћу о томе да ће одиграти важну улогу у разумијевању и обликовању српске књижевности и културе свога времена. У томе је без имало сумње у великој мјери остварио постављене циљеве.

⁶⁶ Слободан Јовановић, *Из историје и књижевности*, књига I, Сабрана дела Слободана Јовановића, том 12, *нав. дјело*, стр. 535.

⁶⁷ *Исто*, стр. 538.

⁶⁸ Бранко Лазаревић, „Лик Слободана Јовановића“, *Летопис Матице српске*, год. 114, књ. 353, св. 3-4, Нови Сад, 1940, стр. 161.

ЛИТЕРАТУРА

Витошевић (1975). Драгиша Витошевић, „Критика у Скерлићево доба“, предговор у књизи: *Критика у Скерлићево доба*, прир. Драгиша Витошевић, Српска књижевна критика, књ. 10, Матица српска – Институт за књижевност и уметност, Нови Сад–Београд, 7-61.

Иванић (2006). Душан Иванић, „Цинизам ‘равнодушног’ посматрача“, *Слободан Јовановић – животи и дело*, Српска либерална странка, Београд, стр. 46-52.

Јовановић (1991/7). Слободан Јовановић, *Влада Александра Обреновића*, књига друга (1897–1903), Сабрана дела Слободана Јовановића, том 7, прир. Радова Самарцић и Живорад Стојковић, БИГЗ – Југославијапублик – Српска књижевна задруга, Београд, 765. стр.

Јовановић (1991/11-I). Слободан Јовановић, *Из историје и књижевности*, књига I, Сабрана дела Слободана Јовановића, том 11, прир. Радован Самарцић и Живорад Стојковић, БИГЗ – Југославијапублик – Српска књижевна задруга, Београд, 923. стр.

Јовановић (1991/12-II). Слободан Јовановић, *Из историје и књижевности*, књига I, Сабрана дела Слободана Јовановића, том 12, прир. Радован Самарцић и Живорад Стојковић, БИГЗ – Југославијапублик – Српска књижевна задруга, Београд, 887. стр.

Јовановић (2005). Слободан Јовановић, *Нејоштини радови (1892–1902)*, прир. Станиша Војиновић, Филип Вишњић, Београд, 271. стр.

Јовановић (2019). Слободан Јовановић, *Опеди*, прир. Душко Певуља, Академија наука и умјетности Републике Српске – Центар за српске студије, Бања Лука, 242. стр.

Лазаревић (1940). Бранко Лазаревић, „Лик Слободана Јовановића“, *Летопис Мајнице српске*, год. 114, књ. 353, св. 3-4, стр. 161-169.

Ломпар (2013). Мило Ломпар, „Слободан Јовановић и књижевност“, предг. у књизи: Слободан Јовановић, *Из историје и књижевности*, Беокњига, Београд, стр. 5-13.

Лудошки (2008). Наталија Лудошки, *Слободан Јовановић као књижевни критичар*, Венцловић, Нови Сад, 186 стр.

Лудошки (2019). Наталија Лудошки, *Скица за књижевни лик Слободана Јовановића*, Центар за српске студије, Бања Лука, 115. стр.

Милосављевић (2014). Борис Милосављевић, „Богдан Поповић. Културни образац, књижевно васпитање и друштвена критика (теорија скоројевића)“, *Књижевна историја*, год. 46, број 153, Београд, стр. 427-467.

Певуља (2019). Душко Певуља, „Класик пред класицима (Слободан Јовановић о знаменитим претходницима и савременицима)“, поговор у књизи: Слободан Јовановић, *Опеди*, прир. Душко Певуља, Академија наука и умјетности Републике Српске – Центар за српске студије, Бања Лука, стр. 217-237.

Самарцић (1991/12-II). Радован Самарцић, „Дело и писац“, поговор у књизи: Слободан Јовановић, *Из историје и књижевности*, књига II, Сабрана дела Слободана Јовановића, том 12, прир. Радован Самарцић и Живорад Стојковић, БИГЗ – Југославијапублик – Српска књижевна задруга, стр. 673-718.

Скерлић (1967). Јован Скерлић, *Историја нове српске књижевности*, прир. Мидхат Бегић, Сабрана дела Јована Скерлића, књига тринаеста, Просвета, Београд, стр. 472-473.

Стојковић (1979). Боривоје С. Стојковић, *Историја српског позоришта од средњега века до модерног доба (драма и опере)*, Позоришни музеј Србије, Београд, 1031 стр.

Стојковић (1991/12-II). Живорад Стојковић, „Слободан Јовановић (1869–1958). Биографски подаци и прилози. Календарски преглед“, Слободан Јовановић, *Из историје и књижевности*, књига II,

Сабрана дела Слободана Јовановића, том 12, прир. Радован Самарџић и Живорад Стојковић, БИГЗ – Југославијапублик – Српска књижевна задруга, Београд, стр. 719-794.

Тартаља (1975). Иво Тартаља, „Љубомир Недић и Слободан Јовановић“, *Зборник Маџице српске за књижевност и језик*, књ. 23, свеска 2, Нови Сад, стр. 274-284.

Тимченко (1999). Николај Тимченко, „Слободан Јовановић и француска књижевност“, *Алијанса (Alliance)*, год. 2, број 2, фебруар 1999, стр. 8.

Goran M. Maksimović

SLOBODAN JOVANOVIĆ AS A LITERARY CRITICIAN

S u m m a r y

The most important literary-critical texts of Slobodan Jovanovic (1868-1954) are analyzed in the discussion. In doing so, the features of his critical method, the critical style, as well as the three types of discussions are pointed out. The first group consists of literary studies (Lj. Nedić, B. Popović), the second brief essays and discussions (F. Višnjić, V. Karadžić, L. Kostić, V. Ilić, J. Skerlić, B. Lazarević, D. Vasić, U. Petrovic), followed by critical reviews of new books or plays (from editions of Sterija's works, through Gundulic's and Kostic's plays, to translated works by foreign writers: Voltaire, Swift, Stendal, Zola, Ibsen and Proust). The critical style of S. Jovanovic represents a high creative culture and full affirmation of the "Belgrade style" in literature, and his critical method is a creative synthesis of Nedic's "Impressionism", Skerlic's "Historicism" and "Aestheticism" by B. Popovic.

Keywords: literary criticism, critical style, critical method, literary studies, critical representations, impressionism, historicism, aestheticist